

stanka risb in slik sestavili dokaj natančno kronologijo njegovih potovanj po Sloveniji. Že iz motivike lahko razberemo, da se je najraje oziroma največ zadrževal na območju Kranjske, v Kamniških planinah in Julijcih. Sem in tja je upodobil tudi kakšno cerkvico kot arhitektonsko zanimivost ali pa ga je v svoji lepoti premamila kot krajinski spomenik. Videz resničnosti in topografske točnosti pa se v Kunaverjevem slikarstvu že od začetkov prekriva z individualnim slikarjevim razpoloženjskim doživljanjem različnih detajlov, kot so vihariki, ali širokih, v skrivnostno ozračje zavitih panoramskih pogledov z močnimi kontrasti – z občutljivostjo in odprtostjo zaljubljenca v naravo v duhu vedno prilačne romantike.«

Pavel Kunaver, ki se je rodil 19. decembra 1889 v Ljubljani, je po učiteljski akademiji na Dunaju tam eno leto študiral geografijo, potem se je vrnil v Ljubljano in tukaj poučeval na osnovni šoli na Viču, na meščanski šoli v Zgornji Šiški in pozneje na klasični gimnaziji v Ljubljani. Bil je član planinske skupine Dren in »kot tak« v Sloveniji med začetniki smučanja, alpinizma, jamarstva in »zimске alpinistike«, obiskovanja gorskega sveta v vseh letnih časih. Kot poljudnoznanstveni pisec je večji del pisal za mladino. S slikarstvom se je ljubiteljsko ukvarjal že od zgodnje mladosti, resneje pa je pričel slikati — predvsem v akvarelni tehniki — s prvo zaposlitvijo. Izbor slik s poudarkom na planinski tematiki je Pavel Kunaver že enkrat predstavil, in sicer v prostorih Osnovne šole Prežihovega Voranca v Ljubljani.

Pavel Kunaver: Kamniške Alpe, akvarel.

Veliko njegovih slik in ilustracij je bilo objavljenih v različnih revijah, največ v Proteusu in Planinskem vestniku, nekaj pa tudi v njegovih knjigah.

Večer, ko so odpirali Kunaverjevo razstavo, so polepsali Kamniški koledniki: **Tomaž Plahutnik** je igral na citre, basist **Rok Lap** in baritonist **Janez Majcenovič** sta pela.

Kot je v predstaviti Pavla Kunaverja — ljubiteljskega slikarja dejal dr. Juteršek, bi bilo vredno poiskati prostor ali prostore, kjer bi bilo slikarsko (in ob tem nemara še kakšno) delo tega naravoslovca stalno na ogled javnosti.

M. R.

DEVET ŽRTEV SNEŽNEGA PLAZU POD STORŽIČEM, 272 MRTVIH POD PLAZOM NA VRŠIČU

MORILSKA PLAZOVA SLOVENSКИH ALP

Snežni plazovi v slovenskih gorah sicer ne zahtevajo prav veliko žrtev, vendar je vsaka taka smrt takrat v središču pozornosti slovenske javnosti. Vsaj dvakrat v zgodovini pa je bila v naših gorah smrt pod plazom množična: lani je minilo 60 let, odkar je plaz na Storžiču pokopal kar devet gornikov, predlanskim pa 80 let, ko je ogromen snežni plaz zasul rusko taborišče na Vršiču in pod seboj za vedno pokopal od 110 do 300, najverjetneje pa 272 ljudi.

Na velikonočni ponedeljek, 29. marca 1937, se je zjasnilo, potem ko je v dolini deževalo in je v nižjih legah dež prešel v moker sneg, višje pa v gost pršič, ki ga je na stari sneg v dveh dneh nanoslo skoraj tri metre debelo. Sneg še ni bil ulezan, vrhnji pršič se je le rahlo držal podlage in v dokaj toplem vremenu tudi ni primrznil. Tržiška podružnica Slovenskega planinskega društva je želela na severni strani Storžiča s 1600-metrskega Škarjevega roba organizirati smučarsko tekmovalje čez veliki plaz pod stenami do planinske kočice. Ker je v noči na ponedeljek zapadlo še 25 centimetrov novega snega, so organizatorji tekmovalje želeli preložiti. Vendar so se smučarji uprli, vodstvo je razglasilo, da tekmujejo na lastno odgovornost in je dve tretjini

proge premaknilo bolj proti severu, da bi bilo bolj varno.

Prva skupina devetih gornikov in smučarjev je pod Škarjicami zavila s poti naravnost navzgor proti Nageljnovim čeram. Ob 12.30 se je vsul manjši plaz, kmalu po prvem je sledil večji in za njim še eden, še izdatnejši, ki se je sprožil s Škarjevih peči. Slednji je v plazovini pomoril devet mladih Tržičanov: **Adalberta Ahačiča, Zdravka Kostanjevca, Vinka Šarabona, Vilija in Rudija Plabesa, Janka Mladiča, Mira Ovse- naka, Kristijana Stegnarja in Vinka Lombarja.**

V ČRNINO ODET TRŽIČ

Tako so zapisali kronisti tistega časa, ki so prišli v Tržič pisat o tragediji, v kateri je umrlo devet ljudi. Kar nekaj dni so polnili stolpce slovenskih in takratnih jugoslovan- skih dnevnikov, Tržič pa je bil ta čas odet v črnino. Reševalnim ekspedicijam so se pri iskanju zasutih pridružili tudi vojaki, 50-članska četa planinskega polka iz Škofje Loke, v kateri so bili le Slovenci, ki jim je po- veljeval stotnik **Rudolf Pirš.**

Tisto leto so Tržičani ustanovili reševalno ekipo, svojo gorsko reševalno službo. Za prvega načelnika reše-

Na startu pred smučarskim tekmovanjem — potem pa je pridružil morilski plaz.

valnega odseka so na občnem zboru SPD januarja 1938 izvolili **Avgusta Primožiča**, ki je že poročal o dveh reševanjih minulega leta.

V teh šestih desetletjih je trziške alpiniste in gorske reševalce vodilo sedem načelnikov, najdlje sedanjí načelnik **Anton Kralj**, ki je bil v rekordnih devetnajstih reševanjih enega leta, 1996., največkrat osebno tudi navzoč.

Med častnimi člani postaje GRS Tržič z izkaznico številka 115 je 75-letni **Janko Štefe-Zavrotar**, eden od zadnjih treh preživelih iz usodnih storžiških plazov pred dobrimi šestimi desetletji. Takratni zapisovalci ga niso veliko omenjali, saj so poročali večinoma le o storžiških žrtvah in celo prosili vse fotoamaterje, ki bi imeli posnetke nesreče in reševanj, naj jih pošljejo uredništvu Tedna v slikah.

PAZI, PLAZI!

»Mama me na veliko noč ni pustila pod Storžič,« je reporterju Slovenskih novic **Mirku Kunšiču** lani pripovedoval Janko Štefe. »Na velikonočni ponedeljek sem zgodaj jutraj šel za njimi. Ko sem prišel do koč, so mi povedali, da so že odšli proti startu. Hitel sem in jih začel prehitovati. Pri štirinajstih letih sem bil poln moči in kmalu sem bil pri vodilni skupini. Takrat se je že sprožil manjši plaz. Eden od starejših v skupini je dejal, da je treba odpeti smuči, obrniti palice, leči na tla in se držati palic, če te zajame plaz. Le nekaj minut pozneje pa je eden že vpil 'plaaaz, plaaaz!' Že v puhu belih kristalov sem si odpenjal vezi in storil natančno tisto, kar sem bil pred nekaj minutami slišal. Nekaj metrov pred seboj sem videl **Komantnekovega Janeza**, kako ga je vzel plaz. Sneg pa je že tolkel po meni in me začel nositi proti skalnemu robu. Skozi možgane me je prebodla misel: tako mlad bom moral umreti! In že me je odneslo po zraku. Izgubil sem zavest in ko sem začel prihajati k sebi, sem megleno videl nekoga, kako me odkopava. Spoznal sem **Vebra** in ga lepo prosil, naj mi pomaga. Na srečo sem imel eno roko zunaj, ko sem bočno ležal v plazovini, vendar sem bil brez rokavic, kape in palic ter z ogromno snega za puloverjem. Trideset metrov nižje je bil **Čočov Jože**, ki je odsučal

proti koči povedat, kaj se je zgodilo. Mimo mene je prišel **Mirko Beden** in skupaj sva odšla proti dolini. **Salbergerjev Nadislav**, ki je bil pozneje vrsto let načelnik GRS, in oskrbnik koč **Hvačmanov** sta prišla prva pomagat. Dala sta nama piti čaj in sta rekla, naj počakava v koči. **Komantnekovega Janeza** in mene so pozneje naložili na voz, zadaj pa so dali še mrtvega Ovseneka.

Podrobnosti sva pravzaprav zvedela šele v Lomu, ko so se ustavili v gostilni Robeš, kjer je bilo veliko ljudi. Še več jih je bilo v Trziču, med njimi tudi moja presrečna mama,« je obujal ta nesrečni spomin in svoje preživetje v plazovini Janko Štefe, ki je bil pozneje devetkratni državni prvak v alpskem smučanju. Njegovega trinajstega mesta v smuku na olimpijskih igrah na Norveškem od slovenskih smučarjev v tej panogi doslej še ni nihče izboljšal. Od leta 1952 je bil vse do upokojitve pred enajstimi leti državni lovec.

OGROMEN PLAZ Z MOJSTROVKE

Sredi marca bo 82 let od še hujše nesreče, ki jo je v slovenskih Alpah povzročil snežni plaz. Kot je v Delu ob 80-letnici tega dogodka zapisala novinarka **Vlasta Felc**, je Kranjskogorčan **Ivan Arih** ta dogodek takole ohranil v spominu: »Nekega dne, kakor sem mogel ugotoviti, je bil 12. marec 1916, so zvonovi v Kranjski Gori zazvonili. Z Vršiča je prišla žalostna vest. Ogromen snežni plaz je zasul rusko taborišče na Vršiču. Natančne vesti o nesreči so bile znane v Kranjski Gori šele po nekaj dnevih. Vesti so najprej prinesli vojaki, zatem pa preživeli ruski ujetniki, ki so prišli v stik z domačini. Vsem je bil strogo prepovedan pristop do kraja nesreče.«

Glavni plaz se je utrgal z Mojstrovke, natančni podatki o številu žrtev pa ne bodo nikoli znani. Po različnih informacijah, ki jih je zbral **Vid Černe** za svojo knjigo o Kranjski Gori z naslovom Borovška vas, naj bi pod plazom umrlo od 110 do 300 ruskih ujetnikov in od osem do 80 avstrijskih stražarjev. Najbolj verodostojno število vseh mrtvih pa naj bi bilo 272. Ta podatek je namreč cerkvenemu ključarju **Gregorju Žerjavu-Kravanju** zaupal župnik **Andrej Krajec**, ki je mrtve tudi pokopal.

Razlike so tudi pri datumu. Ivan Arih omenja 12. marec. Zdajšnji kranjskogorski župnik **Marko Benedik** je v zvezi s tem povedal, da je v župnijski kroniki nesreča resda omenjena 12. marca, ni pa zapisano, ali se je zgodila ta dan ali ne. Nemara so natančnejši podatki o gradnji vršičke ceste, pri kateri so morali izdatno sodelovati ruski ujetniki, shranjeni v dunajskem državnem arhivu. Dokler se ne bo kdo potrudil do njih, bodo še kako dragoceni zapiski **Franca Urana**, ki jih je zbral pod naslovom »Kako se je delala cesta na Vršič«. Uran je bil namreč v službi pri ljubljanskem tesarskem mojstru in županu v Zgornji Šiški **Ivanu Zakotniku**, ki je kupil gozd v Trenti, in je nadzoroval sekanje in spremljal gradnjo ceste od leta 1909 do tragedije, ki jo je povzročil snežni plaz.

Cesto prek Vršiča, ki je bila še leta 1909 ponekod kozja steza, so začeli delati v Kranjski Gori. Sekači, ki so bili običajno iz Bače pri Podbrdu, tesači pa iz Loške doline in deloma Trentarji, so se pred plazovi znali pravočasno zavarovati. Od Močila, kjer je zdaj Erjavčeva koča, do vrha so običajno v sneg zasadili dolge palice in tako pomagali pri orientaciji voznikom s sanmi in tistim, ki so les vlačili in ki so pozno zvečer prihajali iz Kranjske Gore. Ko je kazalo, da se bodo sprožili plazovi, so ustavili vsako vožnjo čez vrh Vršiča, ko pa plazov ni bilo več, so prek plazišč napravili pot za sani in vozili naprej. Samo leta 1912 so zaradi obilice snega delo čez zimo ustavili.

Ob začetku vojne, ko je bila cesta narejena do Lež, so morali delo končati, ker so morali delavci v vojsko, v zelo zmanjšanem obsegu pa so ga nadaljevali jeseni. Tedaj je v Kranjsko Goro prišlo tudi 25 ruskih ujetnikov, po Uranovih besedah sami Sibirci, visoki, dostojanstveni ljudje, ki so stanovali v salonu pri Pečarju. Spomladi leta 1915 so se v Kranjski Gori začele priprave na gradnjo ceste čez Vršič v Trento. Merilci so začeli meriti in trasirati cesto, pripeljali so ogromno gradbenega materiala, z njim pa so prihajali vedno novi ruski ujetniki.

Takole so nesrečne gornike, ki so končali v plazu, pripeljali v dolino.

NA DREVESA PRIVEZANI UJETNIKI

Ko je konec maja 1915 Italija napovedala Avstriji vojno, je bilo delo na cesti čez Vršič v polnem razmahu. Po Uranovi navedbi so jo gradili samo ruski ujetniki, ki naj bi jih bilo okoli 12.000. Stanovali so v zelo bornih in pozimi zelo mrzlih barakah od Kranjske Gore do Trente, bili so slabo hranjeni in oblečeni. Zato so med njimi razsajale bolezni in jih je dosti pomrlo. Z Rusi so ravnali zelo grdo, posebno nekateri oficirji in inženirji so se divjaško obnašali. Za vsak najmanjši prekršek je bil ujetnik privezan na drevo, da je že v najkrajšem času padel v omedlevalo. Potem so mu pljusnili mrzle vode v obraz, da se je spet zavedal in ga pustili tako viseti dve do tri ure.

Leta 1915 je vojna uprava sprejela predlog Franca Zakotnika, da bi na cesti čez Vršič iz njegovega lesa zgradili tako imenovane strehe proti plazovom in bi tako avstrijski armadi tudi pozimi zagotovili varen prehod. Dela se je lotil z ljubljanskim tesarским mojstrom Weissbacherjem. Sekače, tesače in voznike so mobilizirali iz vse Slovenije in celo po Tirolskem in Solnograškem. Strehe so bile projektirane tako, da bi bile postavljene na 35 krat 35 centimetrov močnih stebrih, na katere bi bili pritrjeni močni špirovci in potem vdeleni v teren nad cesto, na špirovcih bi bili kot streha šest centimetrov debeli plohi, čez katere naj bi zdrsel plaz, vse pa bi bilo povezano z močnimi železnimi spojkami.

Zima 1915/16 je bila po Uranovih podatkih čudna. Vodstvo svaril domačinov pred plazovi ni jemalo resno. Še v začetku februarja so se na Hudi Ravni sončili brez srajc. Gradnja protiplavinskih streh je lepo napredovala, na vrhu prelaza pa je več kot 200 ujetnikov postavljalo ogrodje za spomenik nadvojvodu Evgenu, glavnemu poveljniku fronte proti Italiji, po katerem naj bi se imenovala tudi vršička cesta.

Snežiti je začelo konec februarja, sneg pa je bil suh kot moka in ga je zapadlo ogromno. Dne 8. marca okoli enih je šel Franc Uran iz Zakotnikove kočice na primorski strani, kjer je bil tudi tabor ruskih ujetnikov, proti vrhu prelaza, da bi si ogledal delo. »Bil je pravi metež,« je pozneje napisal. »Ko pridem do Hude Ravne, se pravi v bližino vrha Vršiča na gorenjski strani, kjer je bilo

Zgovorna informacija iz leta 1937: zgoraj Storžič in s puščicami označen kraj nesreče, na sredini deveterica žrtev, spodaj reševalci na plazu, žalostna vožnja v dolino in pogreb žrtev.

Janko Štefe, ki so ga rešili iz plazu, potem pa je bil naslednja leta vrhunski slovenski alpski smučar.

Foto: Mirko Kunšič

poveljstvo sektorja, zaslišim en sam strašanski krik iz nešteto grl, ki pa je takoj utihnil. Grem počasi naprej, pa mi kmalu pridrve naproti ruski ujetniki s prestrašenimi obrazi: 'Lavina, lavina!' Pribežalo je tudi nekaj avstrijskih stražnikov. Vsi, kar jih je pribežalo z vrha, so bili tako prestrašeni, da nismo mogli iz njih spraviti ničesar jasnega. Vsi so izjavili, da se raje dado pobit, kot pa da bi šli nazaj. Tudi oficirji in inženirji so zgubili glavo in niso vedeli kaj početi, ker je bila na mah pretrgana vsaka zveza s Kranjsko Goro in tamošnjo komando. Vse delo je zastalo. Ničesar nismo vedeli, kaj se je zgodilo na drugi strani Vršiča. Nikdo pa si ni upal na vrh.«

GROZA IN RAZDEJANJE

Tistega dne za reševanje niso mogli pripraviti niti ujetnikov niti častnikov. O številu žrtev so lahko le ugibali, saj so na prelazu delali ujetniki tudi z druge strani. Manjkalo naj bi okoli sto ujetnikov in nekaj avstrijskih stražarjev. Naslednje jutro je deputacija treh Rusov izjavila komandantu, da na delo na Vršič ne bodo šli več, odklonili pa so tudi poziv na reševalno akcijo, češ da je na vrhu vse uničeno.

Nekaj ujetnikov in Avstrijcev, pa tudi Franc Uran, je vendarle odšlo na Vršič, kjer je še zmeraj močno snežilo. Videli so strahovito razdejanje. Skoraj dvajset metrov visokega ogrodka spomenika ni bilo več. Plaz se je ustavil pri Tičarjevem domu, kjer so pred vrati odkopali dva mrtva Rusa. Naslednjega dne se je za reševanje odločilo precej ujetnikov. Odkopali so približno 15 sotr-

pinov in enega stražnika. Vsi so bili izmaličeni, upanja, da je še kdo živ, ni bilo več.

Ko je kmalu po končanem delu na istem kraju prihrumel še en plaz, je bilo odkopavanja konec. Plazovi so zasuli tudi obe postaji žičnice na vrhu in v grapi pod naselbino.

Okoli 14 dni so čakali na povelje, kaj naj storijo, o tem, kaj je na drugi strani Vršiča, pa niso nič vedeli. Medtem je nehalo snežiti in enega od lepih sončnih dni se je Franc Uran čez Vršič odpravil v Kranjsko Goro v poveljstvo po navodila. Vrnil se je s poveljem, da je treba ujetnike spraviti v dolino do Sv. Marije, tehnično moštvo pa naj bi šlo do Soče v Trenti.

Cesto so začeli odkopavati v začetku aprila. Kazalo je dobro, dokler ni neke noči zdijval še plaz s Slemenca. Vossova kočica, ki se zdaj imenuje Erjavčeva, se je kar majala. Naslednje jutro so videli, da je snega do vrha griča, na katerem je bila kočica. O protilavinskih strehah ni bilo sledu, vse je odnesel plaz. Močni leseni stebri, povezani z železjem, so bili zlomljeni kot vžigalice in zruvlje.

Vid Černe pravi, da je območje na severni in južni strani Vršiča posejano z grobovi, od katerih so bili le nekateri označeni s preprostim lesenim križem, ko pa je do trajal in strohnel, je izginil tudi spomin na neznanega in do skrajnosti trpinčenega človeka. Nekateri od teh nesrečnežev so umrli v strahovitem plazju, drugi zaradi bolezni, izčrpanosti in podhranjenosti.

Gorski vodnik

LUDVIK KOŠIR

*Iz veka
v teženje,
v človeka
hotenje
se vzpenjamo iznad osnov.*

*Plazovi
duha,
motivi
srca
odvijajo vedno navzgor.*

*Lepota
in gora,
trenutki
odmora,
pljusk misli in žlahtni napor:*

*Pojdite
vsi z mano —
z vodnikovo
ramo
sta varnejša hoja in snov.*